

A tárgyalás kettéosztásáról

I.

Bevezetés: a tárgyalás kontinentális rendszerének bírálata

A büntető-eljárásjogi irodalomban, különösen a nyugati államokéban, hosszú ideje a bírálatok nagy része a hagyományos kontinentális tárgyalást, annak felépítését, rendszerét érinti. A kritikai hangú tanulmányok jelentékeny száma nyilván összefüggésben van azzal, hogy az eljárás különböző szakaszai közül — nyilvánossága miatt — a tárgyalás van leginkább kitéve a bírálók fürkésző tekintetének. Nem elhanyagolható szempont az sem, hogy a közvélemény és Nyugat-Európában sok eljárásjogász is hajlamos arra, hogy a büntető igazságszolgáltatást leszűkítse a tárgyalásra és ezért annak gyengéit a tárgyalás tökéletlenségére vezesse vissza. A tárgyalással szembeni elégedetlenséget végül előidézhetette annak már-már kihívó ellenállóképessége: a 19. század végének és a 20. század első felének eljárási kódexeiben rögzített tárgyalási rendszer hosszú évtizedeket vészelt át különösebb megrázkódtatás nélkül, lényegesebb módosulásra legfeljebb a bírósági szervezet változásai kényszerítették.

A bírálók közül sokan a hatékony bűnüldözés akadályát látják a tárgyalás hagyományos modelljében és ezért elsődlegesen a polgári forradalmak idején megfogalmazott elveket (nyilvánosság, szóbeliség, közvetlenség) hibáztatják.¹ Úgy látják, hogy ezek a

Bárd Károly egyetemi adjunktus, ELTE Büntető-eljárásjogi Tanszék (Budapest).

¹ Ld. pl. Joachim *Hermann*: Das Versagen des überlieferten Strafprozessrechts in Monsterverfahren. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW), 1973. 2. sz. 255—287. old.

biztosítékok, amelyek a feudális igazságszolgáltatás elleni küzdelem eredményeképpen születtek meg, mára elvesztették létalapjukat, gátolják a sikeres bűnüldözést, sőt egyesek szerint ellentétbe kerültek a jogállamiság elvével.²

A hagyományos tárgyalási rendszer működésképtelensége különösen két területen feltűnő: a jelentéktelen súlyú bűncselekmények miatt folyó eljárásban a jogsértéshez és az alkalmazható szankcióhoz képest aránytalanul költséges a mai tárgyalási modell, míg a gazdasági bűnözés elleni eredményes fellépés sok esetben egyszerűen meghíúsul a 19. század kriminalitásához és bűnüldözési módszereihez szabott tárgyalás miatt.

Mások azt igyekeznek bizonyítani, hogy a mai tárgyalási rendszerben a bíró és a vádlott közötti hatalmi viszony, a nyilvánosság elve, a bizonyítás sorrendje, a tárgyalás formalizmusa, a ceremónia és a bírósági szubkultúra egyéb kellékei (a bírósági épületek és a tárgyalóterem kialakítása, berendezése, a jogász nyelv stb.) mind-mind a vádlott megfélemlítését, gúzsbakötését eredményezik, ezért hamis a tárgyalásról alkotott hagyományos kép, amely szerint az a szembenálló egyenlő felek csatározásának színhelye, vagyis ügyféli per.³

Hasonló következtetésre jutnak azok a korábban visszhang nélkül eltemetett és most évtizedek elteltével feltámasztott munkák, amelyek a büntető tárgyalást a pszichoanalízis fogalomtárának segítségével magyarázzák. Eszerint a büntető tárgyalás nem más mint

² Különösen a nyilvánosság elvét érik ilyen bírálatok, ld. Lotnar *Rimpl*: Einschüchterung in Gerichtsverfahren. Lambertus Verlag. Freiburg im Breisgau, 1980. 42—50. old.

³ Ld. *Rimpl* i. m.

neurotikus kényszerkeremónia, a bűnös ösztönök pót-kielégülésének, a ritualizált agresszióknak a színhelye.⁴

A hetvenes években megizmosodott és a kriminológia egyik divatos irányzatává fejlődött labeling elmélet hívei sem mentek el szó nélkül a tárgyalás tradicionális, kontinentális rendszere mellett. Az interakció elemzéséből arra jutnak, hogy a tárgyalás mai felépítése szükségszerűen vezet a deviáns azonosság-tudat kiépüléséhez és állandósulásához.⁵

Végül, hosszú ideje támadják a tárgyalást arra hivatkozva is, hogy a modern kriminálpolitikai elképzelések, különösen a reszocializáció gondolata, amelyek a büntető anyagi jog rendelkezéseiben polgárjogot nyertek, az elavult tárgyalás miatt meghiúsulnak vagy legalábbis emiatt valósulnak meg dőcögve. A kontinentális tárgyalási rendszernek két alaponását tekintik különösen a reszocializáció gátjának. Az egyik a bíró iratismerete és ezen alapuló tárgyalásvezetése, amely, ha nem is nehezíti feltétlenül az igazság megállapítását, mégis alkalmas arra, hogy a vádlottban a bírói elfogultság benyomását keltse és ily módon veszélyeztesse a döntés elfogadását, ezzel pedig a reszocializáció sikerét.⁶

A kontinentális tárgyalás másik vonása, amelyben ellenzői a reszocializáció akadályát fedezi fel, az a tárgyalás egységének elve. Az egységes tárgyalásban, ahol is a bíró a cselekmény elkövetését igazoló és az azt cáfoló, valamint a vádlott személyiségét megvilágító bizonyítékokat együttesen, azokat szét nem választva vizsgálja és ennek eredményeképpen egy időben, egy határozatban dönt a bűnösségről és a büntetésről, a 19. század megtorláselméletének proceszsuális megfelelőjét látják.⁷

A büntető anyagi jogban testet öltött korszerű büntetőpolitikai törekvések így az anyagi jog alkalmazására hivatott eljárás tökéletlenségén feneklenek meg.

Úgy látom, hogy a hagyományos tárgyalási rendszerrel szemben a valódi kihívást az utóbb említett bírálatok, érvek, jelentik. Azoknak a követeléseit ui. akik a jelen tárgyalási rendszerét a hatékony bűnüldözés nevében bírálják, kielégíthetők szerkezeti módosítások nélkül is, az elterelés, a dekriminalizáció régóta ismert eszközeivel vagy például különjárássok életre hívásával. Nem jelentenek tényleges kihívást azok a bírálatok sem, amelyek a mai tárgyalás legfőbb baját annak hatalmi jellegében látják. Itt ugyanis eleve kizárt az értelmes vita és a tárgyalás reformját eredményező kompromisszum. E bírálatokból egyetlen logikus következtetés adódik: a büntető tárgyalás (és általában a büntetőeljárás, ezen keresztül pedig a bün-

tetőjog) felszámolása. Mindaddig, míg az eljárás személyes hátrányokozással zárulhat, addig a jogviszonyok hatalmi jellege megmarad és a büntetőeljárástól, a tárgyalástól azt várni, hogy váljék a felek együttműködésére építő racionális párbeszéddé (amely így konszenzust teremt), álszent követelés, jó esetben együgyűség.⁸

Ezzel szemben választ igényelnek azok a szemrehányások, amelyeknek a lényege, hogy a tárgyalás mai rendszere a korszerű büntetőpolitikai törekvések kerékkötője. Választ igényelnek, mert nem csupán részterületeit érintik a büntetőeljárásnak és a belőlük adódó követelések nem az utópiák világába tartoznak. Ezt igazolja, hogy e bírálatok megfogalmazói megfontolásra érdemes reformtervekkel állnak elő. A pártatlan döntés érdekében javasolják a bíró mentesítését a tárgyalásvezetés és a bizonyítási eljárás irányításának terhe alól, így a bírói kikérdezés felváltását a felek általi kikérdezés rendszerével. A részletesebb személyiségvizsgálat és a célszerű szankció megválasztásának esélyeit (valamint a vádlott személyiségének védelmét) úgy látják növelhetőnek, ha a tárgyalást két szakaszra bontják az angolszász rendszer mintájára és ahogy azt az új társadalomvédelem irányzata javasolja. Az első fázisban tehát a bűnösségről döntene a bíróság, a másodikban pedig meghatározná a szankciót.

A tanulmányban a kettéosztás tervét vizsgálom, mindenekelőtt azért, mert e javaslat, amelytől egyes kriminalisták a kontinentális tárgyalási rendszer megújodását, radikális átalakulását várják,⁹ nálunk kevésbé ismert.¹⁰ A reformterv elemzését indokolja az is, hogy az alapját képező megállapítás, miszerint a korszerű büntetőpolitikai elképzeléseket felkaroló büntetőjoggal szemben az eljárás és főleg a tárgyalás lépéshátrányba került, a közelmúlt jogalkotási termékeit tekintve a hazai állapotokra is találónak tűnhet. Míg ui. az 1978. évi Btk. az egyéniesítés jegyében alaposan átalakította a korábbi szankciórendszert, addig a Btk-t szükségképpen követő eljárási novella csak annyit tett, hogy rögzítette azoknak a határozatoknak a tartalmi kellékeit és formáját, amelyekben a bíróság az újonnan bevezetett szankciókról rendelkezik. A tár-

⁸ Ilyen követelményt támasztanak a tárgyalással szemben Gerd Winter és Karl F. Schumann. Ld. Sozialisation und Legitimierung des Rechts im Strafverfahren, zugleich ein Beitrag zur Frage des rechtlichen Gehörs c. tanulmányukat. In.: Jahrbuch für Rechtssoziologie. Bd. III. 1972. E felfogás bírálata semmiképpen sem jelentheti azt, hogy ne kellene fáradozni a kommunikációs zavarokat csökkentő, a vádlott kompetenciáját, közreműködési lehetőségeit növelő tárgyalási légkör kialakításán és ne kellene a bírák részéről a vádlott méltóságát tiszteletben tartó tárgyalásvezetési stílust megkövetelni.

⁹ Heinz Zipf: Kriminalpolitik. C. F. Müller Juristischer Verlag. Hiedelberg—Karlsruhe, 1980. 151. old.

¹⁰ Nem számítva az AIDP X. római kongresszusára készített referátumokat, a szocialista irodalomban alig találkozunk a javaslat elemzésével. Csupán az NDK-ban nyilvánult meg nagyobb érdeklődés a terv iránt. Ld. Horst Luther: Sozialistische Gesetzlichkeiten, Gerechtigkeit und gesellschaftliche Wirksamkeit — Wesenszüge des Strafverfahrens in der DDR. In.: Aktuelle Beiträge zur Kriminalitätsforschung. Wissenschaftliche Schriftenreihe der Humboldt Universität zu Berlin. 34—35. old. és Andrea Wolff: Zweiteilung der Hauptverhandlung in Strafsachen- zu Inhalt. Sinn und Realisierungschancen eines Vorschlages zur Reform des Strafverfahrens in der BRD. In.: Kriminalität und Krise der Kriminalitätsbekämpfung im Imperialismus. Humboldt Universität zu Berlin. Sektion Rechtswissenschaften, Bereich Kriminologie/Strafrecht.

⁴ Theodor Reik: Geständniszwang und Strafbedürfnis és Franz Alexander—Hugo Staub: Der Verbrecher und seine Richter. In.: Psychoanalyse und Justiz. Suhrkamp. Frankfurt/M., 1974.; Paul Reiwald: Die Gesellschaft und ihre Verbrecher. Suhrkamp, Frankfurt/M., 1973.

⁵ A gondolat már a labeling elmélet egyik „ősénél”, Tannenbaumnál megjelent. Ld. F. Tannenbaum: Crime and Community. New York, 1938. Ld. továbbá E. M. Lemert: Der Begriff der sekundären Devianz. In.: K. Lüderssen és F. Sack (szerk.): Seminar: Abweichendes Verhalten. I. Suhrkamp, Frankfurt/M., 1975. 433—476. old.

⁶ Ld. Klaus Sessar: Wege zur Neugestaltung der Hauptverhandlung. ZStW. 1980. 3. sz. 1980. 3. 701—713. old.

⁷ Detlev Krauss: Das Prinzip der materiellen Wahrheit im Strafprozess. In Herbert Jäger (szerk.): Kriminologie im Strafprozess. Suhrkamp. Frankfurt/M., 1980. 65—91. old.

gyalás kettéosztását végül azért tartom elemzésre érdemesnek, mert a körülötte folytatott vita háttérében olyan — a büntetőeljárás egészének a felépítését, a bírósági jogalkalmazás mibenlétét érintő — összefüggések tárhatók fel, amelyek eddig az érvek és az ellenérvek csatájában nem kaptak jelentőségükhöz méltó figyelmet.

II.

A kettéosztás gondolatának előzményei a kontinensen

Ismeretes, hogy a kettéosztott tárgyalás az angol-szász eljárási rendszer sajátja. Gyökere az esküdtbíró-sághoz nyúlik vissza és egyfajta jogkörmegosztást jelent: a bűnösség kérdésében az esküdtek döntenek, a büntetés kiszabása pedig a bíró dolga. Az angolszász eljárásban azonban a tárgyalás kettébontása függetlenedett a zsüri lététől, a jogkörök szétválasztásától a bíró és az esküdtek között.¹¹ A tárgyalás akkor is két fázisra bomlik, akkor is két döntés születik, ha mind a bűnösség, mind pedig a büntetés kérdésében egyazon testület vagy személy (a bíró, ill. ritkábban az esküdtek) határoz. A tárgyalás itt valóban két autonóm szakaszból áll és ezek között jelentősek az eltérések: a szankció megválasztására hivatott szakaszban olyan alanyok tűnnek fel, akik korábban nem szerepeltek az eljárásban, a due process elvét az inkvizitórius rendszerre emlékeztető vonások váltják fel, módosulnak a bizonyítási szabályok az előző fázishoz képest.

Az esküdtbíráskodás bevezetése a kontinensen a polgári forradalmak után természetesen magával hozta az eljárást lezáró döntés szétválását is a verdictre és a sentence-re. A kontinentális igazságszolgáltatási szervezet adottságaihoz és a processuális hagyományokhoz szelídített esküdtbíráskodás azonban a döntés részekre bontásánál nem ment tovább, nem ütött rést a tárgyalás egységének elvében. Kettéosztott tárgyalásról nem lehetett szó, ehhez hiányzott a második szakasz. Mintaként szolgálhatnak az 1896. évi magyar Bp.-nek az esküdtbírói főtárgyalást rendező szabályai. Amennyiben az esküdtek a vádlottat bűnösnek találták, úgy a bíróság meghallgatta az ügyész indítványát a kiszabandó büntetésre, a magánfél nyilatkozatát a magánjogi igényről, valamint a vádlott és a védő felszólalásait, majd nyomban visszavonult ítélethezatal végett (Bp. 374. §). Külön — a büntetés megválasztását célzó — bizonyítást nem vettek fel, a bíróság azokat a tényeket vette figyelembe, amelyeket a verdict hozatalát megelőző eljárás bizonyítási anyaga szolgáltatott. Az esküdtek döntését nyomban követte a sentence, a Bp. még attól is elzárta az esküdtbírósgot, hogy az ítélet hozását és kihirdetését elnapolja, amit pedig a törvényszék előtti eljárásban engedélyezett (Bp. 329. §).¹²

Miközben a kontinensen nyílt vagy szemérmes törvényhozási aktusok felszámolták vagy visszaszorították az esküdtbíráskodást, a nemzetközi társulásokba tömörült kriminalisták a tárgyalás valóságos kettéosztása mellett szálltak síkra. Mivel ezt a tettes-

büntetőjog tételeiből vezették le, így nem meglepő, hogy elsőnek a végrehajtásban dolgozók szegődtek az új gondolat hívéül. 1925-ben Londonban a IX. Nemzetközi Börtönügyi Kongresszus közgyűlése egyhangúan elfogadta a tárgyalás kettéosztásának tervét. A kongresszusra készített főreferátum szerint a büntetés egyéniesítése a tettes személyiségének mélyreható vizsgálatát kívánja, ez pedig csak önálló eljárási szakaszban lehetséges. A személyiségvizsgálathoz szükséges nyugodt légkör és a bizalom megteremtése végett a büntetés-kiszabás fázisában javasolták a nyilvánosság kizárását.¹³

A második világháború után az új társadalomvédelem irányzata élesztette újra a kettéosztott tárgyalás tervét. A Társaság III. nemzetközi kongresszusán (Antwerpen, 1954) határozatot fogadtak el az elkövető bio-pszichológiai és szociális személyiségvizsgálatának szükségességéről és ebből adódóan a tárgyalás kettéosztásának fakultatív rendszerét javasolták. A második szakaszban a nyilvánosság elvének korlátozása mellett foglaltak állást és javasolták az emberrel foglalkozó, tudományokban jártas szakemberek részvételét, akár ülnöki minőségben is, vagyis döntéshozóként.¹⁴

1961-ben a kriminalisták másik nagy társulása, a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság (AIDP) is letette voksát a kettébontott tárgyalás bevezetése mellett. A Lisszabonban rendezett kongresszus megvitatta „A büntetőbírói ítélet kidolgozásánál alkalmazott módszerek és technikai eljárások” igencsak széles körét, többek között arra a következtetésre jutott, hogy kívánatos a jogellenesség és a bűnösség kérdéséről és a szankcióról szóló döntéseket elkülöníteni.¹⁵

Az AIDP 1969. évi X. kongresszusán a négy szekció egyike már kizárólag a kettéosztás tervét tárgyalta. És bár az előkészítő kollokviumokon szűk körben és feltételek mellett javasolták csak a tárgyalás kettéválasztását, a nemzeti referátumok is igencsak „szóródtak” és a kongresszusi vitán a résztvevők az ellenérvek garmadáját sorakoztatták fel (maga a főreferátum is több fenntartásról tett említést),¹⁶ a határozat mégis a kettéosztás mellett foglalt állást. Hangneme azonban nélkülözötte a kongresszusi ajánlások megszokott ünnepélyes magabiztosságát és az alternatív javaslatok nagy száma is bizonyította: az alapgondolat elfogadtatásához engedményeken át vezetett az út.¹⁷ Talán ez is magyarázza, hogy a kongresszusi ajánlás nem váltott ki erjedést Európa nagy részén sem a törvényhozásban, sem az irodalomban. A szocialista országok esetében ez nem volt meglepő, hiszen

¹³ Günter Blau: Die Teilung des Strafverfahrens in zwei Abschnitte. Schuldpruch und Strafausspruch. ZStW, 1969. 39. old.

¹⁴ Entschliessungen des III. Internationalen Kongresses für Soziale Verteidigung. ZStW, 1954. 498—500. old.

¹⁵ Entschliessungen des VIII. Internationalen Strafrechtsskongresses in Lissabon. ZStW, 1962. 43. old.

¹⁶ Ld. *Andenaes* i. m.

¹⁷ Erdemes szó szerint idézni a határozat néhány részletét annak érzékeltetésére, hogy milyen kétségek mellett sikerült a kettéosztást elfogadtatni. „Preambulum: Lehetetlen olyan intézkedéseket javasolni, melyek valamennyi a kongresszuson képviselt büntetőjogi rendszerben megvalósíthatóak lennének. Ezért a javaslatok általános iránymutatásként értékelendők. A különböző büntetőjogi rendszerekbe történő bevezetésüket az adott jogrendszer egészének szellemével összhangban kell végrehajtani. Határozatok: ...A bíróság a vádlott személyiségére vonatkozó bizonyítást a megfelelő szankció megválasztása céljából csak a bűnösségről való döntést követően folytassa le, kivéve, ha ezen bizonyítékok figyelembe vé-

¹¹ Az angolszász eljárásban elsődlegesen a két szakaszban érvenyes bizonyítási szabályok eltérései indokolják a kettéosztást. Ld. Johannes *Andenaes*: La division du proces penal en deux phases. Revue Internationale de Droit Penal, 1969. 3—4. sz. 660. old.

¹² Részletesen ld. *Lukáts Adolf*: Az esküdtbírósg. A „főtárgyalás” befejező része. Grill. K., Bp. 1910. 172—174. old.

képviselőik a kongresszusra készített nemzeti referátumaikban sorra megkérdőjelezték a kettéosztás tervét.¹⁸ De a nyugati államokban is csak az NSZK eljárásjogászainak körében talált a kettéosztás gondolata nagyszámú támogatóra.

Ez részben a szerencsés időbeli egybeesésre vezethető vissza: a római kongresszus évében módosították a nyugatnémet Btk. szankciórendszerét az egyéniesítés jegyében, ezért a kettéosztásban sokan az anyagi jogi változások ésszerű processzuális következményét fedezték fel. Az érdeklődést, a szimpátiát a kettéosztott tárgyalás iránt magyarázza még a bűnözés jellegzetes alakulása az NSZK-ban és a német jogfejlődés sajátja. Az igazságszolgáltatás életképességét igencsak megkérdőjelezték a háborús büntettek, a szövénys gazdasági bűncselekmények elkövetőivel és a terrorista csoportok tagjaival szemben indított eljárások. A hagyományos tárgyalási rendszert ezért éles bírálatok érték és az eljárásjog művelőiben kifejlődött a fogékonyság minden olyan reformelképzelés iránt, amely alkalmasnak tűnt a tárgyalás hatékonyságának a növelésére. A kettéosztás egyébként sem ismeretlen a német jogban: 1924-ig, amíg az esküdtbíróóság valóban esküdtbíróóság volt, nemcsak nevében az,¹⁹ a bűnösségről és a büntetésről elkülönített döntést hoztak és az NSZK hatályos eljárásjogában is találunk olyan rendelkezést, amely a cezúra meglétére utal. A fiatakorúak elleni eljárásban időben is elválhat egymástól a bűnösség kérdésében hozott és a büntetés kiszabásáról szóló határozat, ha a bíróság a büntetés felfüggesztését veszi fontolóra (Jugendgerichtsgesetz 57. §).²⁰ Végül, nem kizárt, hogy a második világháború után a megszálló bíróságok működése és az abból levont tapasztalatok terelték ismét a német jogászok figyelmét az angolszász eljárásra, és így a tárgyalás kettéosztására is.²¹

III.

Mérlegen a kettéosztás

1. *Érvek a kettéosztás mellett.* A bevezetőben és az előzmények ismertetésekor is említettük, hogy a tárgyalás két részre bontásában sokan a reszocializáció eljárásjogi feltételét látják. Eleve reménytelennek tartják, hogy a hagyományos tárgyalási modell megfelelhessen az egyéniesítés, a speciális prevenció és a reszocializáció követelményének és attól tartanak,

tele célszerű, ha pl. a vádlott elmbetegsége a beszámítási képességet döntően érinti... Az eljárás kettéosztása megoldható elnapolás nélkül, úgy hogy a bizonyítás és az állásfoglalás egyetlen ülésen történik, vagy a második szakasz elnapolása útján egy a bíróságok által megállapított későbbi időpontra. Néhány rendszerben kívánatos lehet a vádlott hozzájárulásától függővé tenni a bünteteskiszabás kérdésének elkülönített tárgyalását... Amennyiben az eljárást két külön szakaszra osztják, akkor a második szakasz folyhat ugyanazon tanács előtt vagy az eljárás a büntetés megválasztására illetékes bírósági tanács elé is utalható..."

¹⁸ Ld. Szabóné Nagy Teréz és Farkas Sándor közös tanulmányát, valamint Marian Cieslak és Antonin Rouzek referátumait. *Revue Internationale de Droit Penal*, 1969. 3—4. sz.

¹⁹ Ma az esküdtbíróóság (Schwurgericht) három hivatásos bíróból és két ülnökből álló vegyes tanácsot jelent.

²⁰ A teljesség végett említeni kell, hogy a cezúrára utaló speciális rendelkezések találhatóak más országok eljárási rendszerében is (pl. Norvégiában, Franciaországban). Ld. J. Andenaes i. m. 663—666. old.

²¹ G. Blau i. m. 41. old.

hogy a tárgyalás radikális átalakítása nélkül a büntetőjog és a büntetésvégrehajtás terén tett erőfeszítések hatás nélkül maradnak. Nem elég tehát a hagyományos tárgyalási modell toldozgatása, szerkezeti módosítás hiányában a tárgyalás továbbra is csak tett-büntetőjog, a megtorló büntetés igényeit elégítheti ki.

A hagyományos tárgyalás ui. a klasszikus iskola előfeltevéseit osztja, világ- és emberképe ehhez igazodik. A tettet olyan konfliktusnak tekinti, amely néhány óra, esetleg néhány nap alatt „feldolgozható” és eldönthető, az elkövetőben pedig szabad akarattal rendelkező egyént lát, aki képes számot adni cselekményéről, aki ezért vállalja a felelősséget, a döntést elfogadja, tettének következményeit viseli. A speciális prevenció, az egyéniesítés szempontjai az egységes tárgyalási rendszerben nem jutnak szerephez, az ui. a bűnelkövetéshez vezető kriminogén tényezők vizsgálatát a minimumra szorítja. A reszocializáció összeegyeztethetetlen a bűnössé nyilvánítással történő stigmatizációval és már csak azért is kizárt, mert az ártatlanság vélelme következtében a reszocializáció a bűnösség megállapítása után kezdődhet.²²

Lényegesen eltérő szemléletmódra, bizonyítási szabályokra, tárgyalási légkörre van szükség a cselekmény megtörténtének felderítéséhez és a szankció meghatározásához. A tényállás megállapítása múltba tekintő, retrospektív szemléletet kíván, a szankció megválasztása pedig prognóziskészítést. A tényállás megállapításának módszereit a jogállam elvéből fakadó biztosítékok korlátozzák, különösen az ártatlanság vélelmének az elve, amely arra kötelez, hogy a hatóságok a gyanúsítottban ne az elkövetőt, hanem az (egyelőre még) ártatlan személyt lássák. A tényállás megállapításánál így nem vehetők igénybe sikerrel kezegető eszközök, ha az ezekkel járó szenvedés meghaladja azt a mértéket, amiről a személyiség jogait tiszteletben tartó állam még számot tud adni a gyanú alól feloldott polgára és a közösség előtt.

Ez a tépelődő, lépésről-lépésre haladó, állandó kétségekkel kísért eljárás mód indokát veszti abban a pillanatban, hogy az állami kényszerintézkedés címzettjének személye bizonyos. A jogállam elvéből adódó formalizmust, kételkedést az állam szociális gondoskodási kötelezettségéből levezethető elvek, az ésszerűség és a célszerűség váltják fel.²³ Ezek az elvek pedig olyan bizonyítási módszereket, bizonyítási eszközöket implicálnak, amelyek a tényállás-megállapítás során nem jöhetnek szóba. Ugyanígy, eltérő tárgyalási módra, légkörre van szükség a cselekmény elkövetésének igazolásakor és a szankció meghatározásakor. A bűnösség körüli vitában egymással szemben álló, ellentétes érdekű felek vesznek részt, az optimális jogkövetkezmény megválasztása viszont a felek együttműködési készségét igényli.

Vannak azután szerzők, akik nem zárják ki ugyan annak elvi lehetőségét, hogy a vádlott személyisége a hagyományos tárgyalási rendben is feltárható, mégis a kettéosztástól várják a behatóbb személyiségvizsgálatot. Úgy gondolják ui., hogy a tárgyalás egysége, a tényállás-megállapítás és a szankció meghatározásának egybeesése — párosulva a bírák ha-

²² D. Krauss i. m. 78—80. old.

²³ Ld. D. Krauss i. m. 65. és 85. old., valamint Hans-Jürgen Bruns: *Strafzumessungsrecht*. Carl Heymanns Verlag. Bonn, 1974. 185. old.

gyományörző beállítódásával — arra csábítja a döntéshozót, hogy csak felületesen foglalkozzék a büntetés-kiszabási körülményekkel. Az enyhítő és a súlyosító körülmények mechanikus felsorolása jótékony ködöt von a tényleges indítékok fölé és így ezek alig ellenőrizhetők. A tárgyalás szétválasztása — ezzel szemben — az eltérő kérdések világos elhatárolásával, áttekinthetővé és ellenőrizhetővé teszi a büntetés-kiszabási folyamatot és így szinte kényszeríti a bírót arra, hogy a szankció megválasztásához szükséges körülményeket lelkiismeretesen felderítse és azokról számot adjon. A kettébontott tárgyalás támogatói azzal is érvelnek, hogy amennyiben az egyéniesítés, a reszocializáció szempontjai a hagyományos tárgyalási rendben jutnának jelentőséghez, úgy ezért aránytalanul magas árat kellene fizetni. A részletes személyiségvizsgálat az intimszférába tartozó körülményeket hoz a felszínre és ezeknek a „kitergetése” a bűnösségről szóló határozat előtt a személyiségi jogokat sértheti — különösen, ha az eljárás felmentéssel zárul. Ugyancsak felmentés esetén bizonyulhat az alapos személyiségvizsgálat gazdaságtalannak. A speciális prevenció és a reszocializáció hangsúlyozásával járó diszfunkcionális hatásokat azonban a tárgyalás kettéválasztása semlegesíthetné.²⁴

A kontinentális tárgyalási rendszer egyik gyengéjének tartják régóta, hogy még a bizonyítási eljárás kezdete előtt előzetes képet alakít ki a bíróban a történetéről. A kettéosztás sokak szerint enyhíthetné az előzetes ítéletalkotásból származható veszélyeket. A személyiséget jellemző körülményeket, köztük a korábbi elítéléseket ui. a büntetőjogi felelősség eldöntése után vizsgálják csak, így a bírói pártatlanságot jobban biztosíthatnák és a vádlott sem érezné azt, hogy sorsa már az érdemi tárgyalás előtt eldőlt.²⁵ Végül, a tárgyalás két részre bontása megoldhatná a védők dilemmáját: foglalkozzanak-e a büntetés kiszabását befolyásoló körülményekkel a védőbeszédben, ha elsődlegesen a felmentést indítványozzák. Ha így tesznek, úgy az egységes tárgyalási rendszerben joggal keltik a bíróban azt a benyomást, hogy maguk sem hisznek komolyan védencük ártatlanságában vagy abban, hogy a bizonyítási anyag elégtelen a bűnösség megállapításához. De nem kevésbé kockázatos a másik megoldás sem: ha a bíróság nem osztja a védő álláspontját és bűnösnek találja a vádlottat, úgy ez azt jelenti, hogy a védő önmagát fosztotta meg a felelősséget enyhítő tényezők kiemelésének lehetőségétől.²⁶

2. *Érvek a kettéosztással szemben.* A kettéosztott tárgyalás terve természetesen nem mond semmit azoknak, akik szerint a mai kor büntetőpolitikája utat veszített, amikor az egyéniesítést választotta. A tette-arányos büntetés mellett fellépő neoklasszicisták pl. értelmetlennek tartják a kettéosztás gondolatát.²⁷ Mások azért intenek óvatosságra, mert a büntetés hatását egyelőre még nem sikerült pontosan felmérni és így

nem tudunk biztosat az individualizált szankciók eredményességéről sem.²⁸

A tárgyalás kettéosztását igen sokan azért vetik el, mert úgy látják, hogy ezzel a tettet és a tettest, amelyek a valóságban együvé tartoznak, mesterségesen elválasztják. Ez a gondolat már csak azért is figyelmet érdemel, mert a büntetőpolitika, a büntetőjog és az eljárásjog egyéb kérdéseiről igencsak eltérő nézeteket valló kriminalisták egyaránt hangoztatják. Tett és tettes elszakíthatatlanságára hivatkoztak a szocialista országok képviselői, amikor a római kongresszuson elvetették a kettéosztás gondolatát. Egy nemrég megjelent munkájában pedig Horst Luther kifejtette, hogy a személyiségvizsgálat határait a cselekmény súlya vonja meg és a tárgyalás kettébontása, a tettes elválasztása a tettétől ismétcsak a bűnözést biológiai tényezőkkel magyarázó elméleteket tolhatja előtérbe.²⁹ A cselekmény és az elkövető együvé tartozásában látják a kettéosztott tárgyalás akadályát az NSZK eljárásjogászai is. Egy sor körülményről (és az ezekre vonatkozó bizonyítékokról) kimutatják, hogy nem sorolhatók egyértelműen az egyik vagy a másik szakaszba, mert megismerésük szükséges a cselekmény megtörténtének igazolásához és a szankció megválasztásához is (pl. a tett motívumai, a beszámítási képesség, a korábbi bűncselekmények stb). Így könnyen előfordulhat, hogy a tárgyalás második szakaszában feltárt bizonyítékok megkérdőjelezzék a bűnösségről szóló döntés helyességét. A védelem alanyai egyébként sem zárhatók el attól, hogy a második fázisban ismét szóba hozzák a büntetőjogi felelősség kérdését, ezzel pedig az eljárás parttalanná dagad.³⁰

Érdekes, hogy még a difesa sociale hívei között is akadnak sokan, akik elutasítják a kettéosztott tárgyalás tervét és éppen a tett és a tettes elszakíthatatlanságára hivatkozva. Számukra ui. a cselekmény az elkövető antiszociális beállítottságának a tünete és ezért érzik mesterkéltnek elkülönített vizsgálatukat.³¹

Ugyancsak a reszocializáció támogatói azok, akik a kettéosztott tárgyalás tervét a lehetséges diszfunkcionális következmények miatt vetik el. Tartanak ui. attól, hogy a tárgyalás kettébontása esetén csökken a vádlottak beismerési készsége, költségesebb és hosszabb lesz az eljárás, ezért nőhet az előzetes letartóztatások időtartama, szaporodhatnak a kizárási indítványok, hiszen az első szakasz lezárása után a védelem joggal hivatkozhat elfogultságra a bírósággal szemben. Félnék attól is, hogy amennyiben a vádlott személyi körülményeiről csak a büntetőjogi felelősség megállapítása után hallgatják meg, úgy a bíróság elesik egy olyan eszköztől, amely alkalmas a tárgyalás sikeréhez szükséges elviselhető légkör megteremtésére.³²

²⁸ Erre figyelmeztetett J. *Andenaes* a római kongresszuson. Ld. *Blau*: Tagungsbericht, 576. old.

²⁹ Ld. Horst *Luther* i. m. 46—47. old.

³⁰ Ld. H. *Schöch* i. m. 84. old. és H. *Fischinger* i. m. 59. old.

³¹ Ld. G. *Blau*: Tagungsbericht. 572. old. Megjegyzendő, hogy a difesa social szélsőséges irányzatához tartozóknak sem jelent igazi megoldást a kettéosztott tárgyalást. Mint a szélsőséges egyéniesítés hívei, úgy gondolják, hogy a bíróság csupán a büntetés szélső határait hivatott megállapítani, a tényleges tartamot pedig — a reszocializáció eredményességének megfelelően — a büntetésvégrehajtás szerve, esetleg a büntetésvégrehajtási bíró határozza meg.

³² Ld. H. *Schöch* i. m. 84. old. és Heinz *Schöch*—Hans—Ludwig *Schreiber*: Ist die Zweiteilung der Hauptverhandlung praktikabel? Zeitschrift für Rechtspolitik, 1978. 3. sz. 64. old.

²⁴ G. *Blau* i. m. 45. old. Hans *Dahs*: Fortschrittlicher Strafrecht in rückständigem Strafverfahren. Neue Juristische Wochenschrift, 1970. 1706—1707. old.

²⁵ Heinz *Schöch*: Recherches recentes sur le fonctionnement des tribunaux. Bulletin de Criminologie, 1980. 1. sz. 83. old.

²⁶ Helmut *Fischinger*: Die Teilung des Strafverfahrens in zwei Abschnitte. ZStW, 1969. 52. old.

²⁷ Ezt az álláspontot képviselte pl. Inkeri *Anttila* a római kongresszuson. Ld. Günter *Blau*: Tagungsbericht. Der. X. Internationale Strafrechtskongress in Rom von 29. September bis 5. Oktober 1969. ZStW, 1970. 576. old. (Továbbiakban: Tagungsbericht.)

Végül sokan vannak, akik a tárgyalás kettéosztásától azokat az elveket féltik, amelyek nélkül ez idő szerint a tisztességes büntetőeljárást el sem tudjuk képzelni itt a kontinensen. Az aggodalomra maguk a kettéosztás támogatói is okot adnak, amikor nyíltan hirdetik a nyilvánosság, a szóbeliség, a közvetlenség és más elvek korlátozásának a szükségességét a második szakaszban. A kontradiktórius eljárási elvek elkötelezettjei joggal szomorodnak el, ha végigtekintik a kettéosztás tervéhez mintául szolgáló angolszász eljárásban azt a folyamatot, amint a vádlottat védő garanciák a verdict megszületése után a középkori inkvizíciós eljárást idéző mértékre zsugorodnak.³³ És van a kettéosztásnak még egy további — egyelőre kimondatlan, de mégis reális — veszélye: a büntetékiszabási szakasz elkülönítésével és az orvosi, pszichológia stb. szakismeretek hangoztatásával igen közel kerülünk ahhoz, hogy elvitassuk a független bíróságtól az ítékezés kizárólagos jogát.

Az érvek és az ellenérvek szembeállításából egyelőre nem kívánom a mérleget elkészíteni. Most csupán azt kívántam igazolni, hogy a tárgyalás kettébontásának terve több mint egyszerű technikai jellegű változtatásra tett javaslat, eddig mozdíthatatlannak gondolt elveket ingat meg és olyan telemek igazolására kényszerít, amelyeket az eljárásjogászok közössége hosszú ideje axiómaként fogad el.

A kettéosztás mellett felsorakoztatott érvek akár csak az aggályok többsége spekulatív jellegű és egy részük igazolható az empirikus társadalomkutatás eszközeivel, ahogy ez az NSZK-ban 1976-ban meg is történt.³⁴ Az empirikus vizsgálatok azonban nem pótolhatják az értékek közötti választást. Márpedig a döntés a tárgyalás kettéosztása mellett vagy azzal szemben attól függ, hogy az egymást kizáró vagy egymást kölcsönösen gyengítő értékek között milyen sorrendet állítunk fel.

IV.

További szempontok a kettéosztás tervének megítéléséhez

A döntéshozó helyzetét tovább nehezíti, hogy a mérlegelés során a büntető igazságszolgáltatás egészét érintő dilemmákkal szembesül, olyan kérdésekkel, amelyek csak látszólag függetlenek a tárgyalási rend-

szer reformjától. Ezek a kérdések kimondatlanul ott húzódnak a kettéosztás körüli vita háttérben.

1. Feladatmegosztás a tárgyaláson belül vagy az eljárás szakaszai között? A kettéosztott tárgyalás gondolatát a kontinensen az a felismerés hívta életre, hogy a bíróra, ill. az egységes tárgyalásra elviselhetetlen terhek nehezednek azóta, hogy a speciális prevenció és a reszocializáció bekerült a büntetési célok közé. A klasszikus büntetőjog elvárásainak a bíró eleget tehetett a tárgyalás kettéválasztása nélkül is. A tényállás megállapításával megismerte a tett súlyát, azt a tényezőt, amelyhez a büntetést kellett igazítania. Segítségül hívta a bírósági tradíciót és a tételhatáron belül a büntetés azon mértékét állapította meg, amelyet „bírói gyakorlat” az adott típusra általában kiszabandónak vélt. A szankció megválasztása tehát lényeges többletmunkát nem jelentett a tényállás megállapításához képest. Változott a helyzet, mikor a bírótól megkivánták, hogy alkosson magának képet az elkövetőről és a szankció kiválasztásakor mérje fel annak várható hatásait. Ezzel túlzott terhek nehezedtek rá, tevékenysége az egységes tárgyalás rendjében mind a maga, mind pedig az eljárás résztvevői számára áttekinthetlenné vált. A megoldás csak az lehetett, hogy a bírói tevékenység valamelyik területe szükségképpen háttérbe szorult, ez a terület pedig a hagyományos tárgyalási rendben csak a büntetékiszabás lehetett. Ezt ismerték fel a tárgyalás kettéosztásának a hívei, amikor azt javasolják: adjunk a bírónak egy rövid pihenőt, egy szusszanásnyi időt, hogy azután újult erővel, most már egy szűkebb kérdéskörre összpontosítva kezdhesse meg az újabb vizsgálatot a megelőzés és a reszocializáció szempontjait kielégítő büntetés megválasztása végett. De vajon könnyít-e a bíró helyzetén a kettéosztás, ténylegesen csökkenthetők-e a tárgyalásra nehezedő terhek a feladatok elhatárolásával a tárgyaláson belül? A kettéosztás pártfogói e kérdésekre igennel válaszolnak és pedig azért, mert a büntető igazságszolgáltatás valamennyi feladatának a teljesítését a tárgyalástól kéri számon. Csakhogy e „totális” feladatmeghatározása a múlt században született kódexekhez nyúlik vissza, amikor is reális és egyben indokolt is volt egyenlőségjelet tenni a tárgyalás és a büntetőeljárás közé. Reális volt, mert a bíróság képességét „csak” a tényállás-megállapítás tette próbára, a büntetékiszabás a tett-büntetőjog, a tettarányos büntetés idején komoly erőkifejtésre nem készítette. És indokolt, szükségszerű volt, mert az előkészítő eljárás — a főtárgyalás árnyékában — csupán arra volt hivatott, hogy — a kifejezéseket az 1896-os Bp-től kölcsönözve — kipuhatólja és megállapítsa azokat az adatokat, „melyek a vád emelése vagy nem emelése kérdésében a vádló tájékoztatására szükségesek.”

Időközben lényegesen módosultak azok a tényezők, amelyek a „totális feladatmeghatározást” igazolták. A megelőzés és a reszocializáció felvétele a büntetési célok sorába a személyiség alapos vizsgálatát igényelte (volna) és ezzel lényegesen növelte a bíróság terheit. Emellett eljutottunk az előkészítő eljárás nagykorúsításáig, a nyomozást, a vizsgálatot végző szervek a legtöbb európai államban kvázi igazságszolgáltatási jogkört kaptak, mégha ez rendszerint csak a büntetőjogi felelősség hiányának vagy a bűnüldözés szükségletlenségének megállapítását jelentette is.

A körülmények változására a törvényhozás nem

³³ *Andenaes* említi az idézett tanulmányban, hogy az Egyesült Államokban a bíróságok úgy foglaltak állást, hogy a due process elvét nem sérti, ha a vádlottat elzárják a büntetés kiszabásának alapjául szolgáló ún. presentence report megtekintésétől. Így a vádlottat akár halálra is ítélik egy olyan bizonyítási eszköz alapján, amelyet nem ismerhetett meg. Ld. J. *Andenaes* i. m. 660. old. (A teljes képhez tartozik azonban, hogy a büntetésről szóló döntés ellen az angolszász rendszerben több alkalommal is igénybe vehető jogorvoslat.)

³⁴ E kísérletet helyhiány miatt nem ismertethetem részletesen, noha az a maga nemében egyedülálló, hiszen a hatályos jog keretei között sikerült a reform-modell működését ellenőrizni. A kísérlet néhány vitatott kérdés eldöntéséhez támpontot nyújtott. Így pl. igazolta, hogy a kettéosztás az eljárás elhúzódásával jár, ugyanakkor jobban biztosítja a személyiség védelmét, megoldja a védők dilemmáját, az eljárást áttekinthetőbbé teszi, a vádlott beismerési készségét nem csökkenti. Ld. H. *Schöch*—H. L. *Schreiber* i. m. 66—67. old. A kísérletet és annak eredményeit részletesen tárgyalja Dieter *Dölling*: Die Zweiteilung der Hauptverhandlung. Kriminologische Studien. Bd. 28. Göttingen O. Schwartz Verlag, 1978. c. munkájában.

azzal válaszolt, hogy az eljárási feladatokat a szakaszok között ésszerűen elosztotta, hanem úgy, hogy most már az előkészítő szakasztól is megkövetelte az eljárás valamennyi feladatának maradéktalan teljesítését. Ez különösen a szocialista országok eljárási jogszabályaira igaz, amelyek — a nyomozás (vizsgálat) egyenrangúságának és önállóságának elvére építve — a nyomozástól ugyanúgy elvárják a büntetés kiszabásához szükséges körülmények feltárását, mint a büncselekmény megtörténtének és az elkövető személyének a valósággal egyező megállapítását.

A jogalkalmazás hétköznapijain azonban azt igazolják, hogy sem a nyomozási, sem pedig a bírósági szakasz nem képes a rá rótt feladatokat optimálisan teljesíteni. A nyomozó szervek feltalálták magukat ebben a helyzetben, belátták, hogy a törvényhozói elvárások közül csupán azoknak felelhetnek meg, amelyeknek a teljesítéséhez a rendelkezésükre álló eszközök alkalmasabbak, mint a bíróságok hagyományos eljárás módja. Így elsődleges feladatuknak a tényállás tisztázását tekintik és rendszerint tartózkodnak a törvényi tényállás alanyi oldalához sorolt elemek, valamint az egyéb tudati tényezők megállapításától, akár csak a büntetékiszabáshoz szükséges körülmények feltárásától. A bíróság — tevékenységének nyilvánossága és ellenőrizhetősége miatt — nincs abban a helyzetben, hogy terhein a törvényhozói utasítások egy részének figyelmen kívül hagyásával enyhítsen. Munkájában így az elvárások és a lehetőségek különbsége szülte feszültségek nyomasztják. A törvényhozó azt feltételezi, hogy a tárgyalás önálló megismerési szakasza a büntetőeljárásnak, amelyben a bíróság képes arra, hogy a közvetlenség elvének megtartásával eljusson a tényállás valóságghú megállapításához. Az empirikus vizsgálatok viszont azt sejtetik, hogy a bíróság kevésbé alkalmas a nyomozás során elkövetett hibák orvoslására³⁵ (így ténykedése nem a történetek „felderítésében”, inkább a nyomozás adatainak ellenőrzésében merül ki), a közvetlenség elvét pedig — a törvényhozói intenciót jóval meghaladó mértékben — áttöri a nyomozás folyamán keletkezett iratok felhasználása.³⁶ És miközben a bíróság azzal vesződik, hogy a valóságot a mítoszhoz igazítsa, tevékenységének éppen azt a területét, a büntetékiszabást, szorítja háttérbe, amelyen a tárgyalás sajátos módszerei a legjobb eredményt ígérik.

A történeti fejlődés vázlata alapján kétséges, hogy a tárgyalás bajai pusztán annak két részre bontásával orvosolhatók. Ha ui. továbbra is számonkérjük mindkét főszakasztól az eljárás valamennyi feladatának a teljesítését, úgy félő, hogy a bíróság a büntetékiszabás színvonalát csak a tényállás-megállapítás minőségének rovására emelhetné.

Ez magyarázza, hogy többen az eljárási teendőknek a nyomozás (vizsgálat) és a tárgyalás közötti ésszerű elosztásában látják azt a módszert, amellyel a

tárgyalás gondjai megoldhatók.³⁷ További kutatások dönthetik majd el, hogy e terv mennyire reális, milyen következményekkel jár az igazságszolgáltatás egészére. Az mindenesetre kétségtelen, hogy a feladatok „újraelosztása” egy sor eljárási intézmény, megoldás átalakítását kívánja, mindenekelőtt a kontradiktórius elemek erősítését előkészítő szakaszban. De az is tudjuk, hogy a tények felderítése, kutatása, amely a bündöző hatóságok munkájának ugyanúgy részét képezi, mint a tények megállapítása és értékelése a kontradiktórius eljárási módnak csak korlátozott mértékét türi el.

Vizsgálatok igazolják azt is, hogy nálunk, csakúgy mint a kontinens sok más országában, az előkészítő eljárásban már ma fellelhető kontradiktórius elemek is sokszor kihasználatlanul maradnak. A védők pl. alig élnek azokkal az ügyféli jogositványokkal, amelyeket az eljárási törvények biztosítanak számukra a nyomozás szakaszában, mert ténykedésük igazi színterének a tárgyalást tekintik.³⁸ Mindaddig, míg elemi (anyagi) érdekük, hogy fenntartsák a tárgyalás primátusának mítosztát, csak ábrándozni lehet az eljárási teendők újraelosztásáról a büntető igazságszolgáltatás két fő szakasza között.

A tárgyalás kettéosztásának hívei viszont azt állítják, hogy tervük valóra váltásához a feltételek megértek, javaslatukat reális feltevésekre építik. Ennek járunk utána a dolgozat záró részében.

2. Jogalkalmazási modellek és a tárgyalás kettéosztása. A kettéosztás körül folytatott vita a nyugatnémet irodalomban érdekes — bár nem egyedülálló — tanulással szolgált: míg az elmélet képviselői csaknem kivétel nélkül a reformterv mellé álltak, addig a leginkább érintett gyakorló jogászok, a bírák ugyanilyen egységes tömböt alkottak a kettéosztással szemben. A bírakkal foglalkozó szociológiai irodalomban jártas olvasó azonnal kész a válasszal: nyilván a bírák „foglalkozási betegségéről”, a konzervatívizmusról van szó, ami szükségszerűen következik abból, hogy nap mint nap a status quo fenntartása érdekében végzik munkájukat. E magyarázat különösképpen kézenfekvőnek tűnik a nyugatnémet bírói kar esetében, amelyről klasszikus munkájában Dahrendorf, majd őt követően még jó néhányan kimutatták, hogy származása, neveltetése, a jogászképzés és a bírósági szervezetrendszer sajátosságainak következményeként irtózik minden változástól.³⁹ Mégis úgy látom, hogy a vita háttérben nem egyszerűen a kibic felelőtlen vállalkozókedve és a hivatalnok-bíráknak a mindenkor fennállót védő mentalitása közötti ellentét fedezhető fel, hanem két jogalkalmazási modell eltérése is.

A kettéosztás pártfogói a jogalkalmazást olyan folyamatként fogják fel, amelyben a bíró — mindenfajta prekoncepció nélkül — a büntetőjogi felelősség

³⁷ Erre az eredményre jut pl. Szabóné Nagy Teréz. Ld. Egyesítés 295—298. old.

³⁸ Ld. Szabóné: Vétségi nyomozás; Klaus Sessar: Wege zu einer Neugestaltung der Hauptverhandlung. ZStW, 1980. 3. sz. 712—713. old.

³⁹ Ralf Dahrendorf: Gesellschaft und Demokratie in Deutschland. R. Piper und Co. Verlag. München, 1966. 260—266. old. Klaus Zwingmann: Zur Soziologie des Richters in der Bundesrepublik Deutschland. Walter de Gruyter und Co. Berlin, 1966. Rüdiger Lautmann: Soziologie vor den Toren der Jurisprudenz. W. Kohlhammer Verlag. Stuttgart, 1971.

³⁵ A magyar irodalomban ezt hangsúlyozza Szabóné Nagy Teréz: A szocialista büntető igazságszolgáltatás egységesítése és differenciálása KJK. Bp. 1974. 296. old. (továbbiakban Egységesítés). Karl Peters: Fehlerquellen im Strafprozess. Bd. II. Verlag C. F. Müller. Karlsruhe, 1972. 195. old.

³⁶ Erre következtethetünk Szabóné Nagy Teréz ténykutatásából, melynek során a vétségi eljárás gyakorlatát vizsgálta. Ld. Szabóné Nagy Teréz: A vétségi nyomozás a gyakorlatban. Belügyi Szemle, 1983. 10. sz. 28—40. old. (a továbbiakban: Vétségi nyomozás).

egy rész kérdéseit egymástól elkülönítve, időben pedig egymást követően vizsgálja; e kérdésekben részleteket hoz, majd ezek egymáshoz illeszkedésével jut el a végleges döntéshez. A bíró tehát először megállapítja a jogtárgy sérelmét, majd egyenként az objektív tényállási elemeket, ezt követően rátér az alanyi elemek — ugyancsak egyenkénti — vizsgálatára. A tényállásszerűség, a bűnösség eldöntését követően pedig hozzákezd a vádlott személyiségének a feltáráshoz. A jogalkalmazásnak egymástól elválasztható és időben egymást követő részdöntések láncolataként történő felfogása szerint nincs akadálya annak, hogy a bíróság csak a tettrel kapcsolatos állásfoglalás után ismerkedjék meg a vádlott múltjával, egyéniségével, környezetével.

A bírák viszont — saját tevékenységüket alapul véve — tudják, hogy a jogalkalmazás menetében nem válik el egymástól az egyes tényállási elemek, valamint a tényállás és a jogkövetkezmény megállapítása, és a jogalkalmazás nem egymást követően hozott részdöntések sorozata, amelyben a bíró a nemtudás állapotából jut egyre bővülő ismeretek birtokába. A tényállás megállapítása és a jogkövetkezmény meghatározása előtt ui. a bíróban már kialakul a történetek durva képe és egyúttal a hozzávetőlegesen helyesnek vélt megoldás.⁴⁰ Ehhez viszont csak akkor juthat el a bíró, ha megismerkedik a megvádolt személy múltjával, életvitelével, környezetével, a sértetthez fűződő kapcsolatával, a cselekmény jogilag esetleg irreleváns előzményeivel stb. Mindez önmagában nem érv a tárgyalás kettéosztásával szemben, hiszen a reformjavaslat előterjesztői hivatkoznak arra, hogy a személyi körülményeknek a második szakaszban történő vizsgálata egyebek között arra is hivatott, hogy felszámolja a jogalkalmazás eddig követett módját, amely éppen az előzetes ítéletalkotás következményeként a bírói tévedés veszélyét hordozza magában. Am igen csak kérdéses, hogy elzárható-e a bíró a vádlott személyének megismerésétől mindaddig, míg a bizonyítékokat belátása szerint szabadon jogosult és köteles értékelni. A bizonyítékok szabad értékelésének az elve megköveteli, hogy a jogalkalmazó maga foglaljon állást a bizonyítékok bizonyító erejének kérdésében, ehhez viszont döntenie kell a bizonyítékokat szolgáltató

személyek és szervek hiteléről, hiteltérdemlőségéről. Úgy tűnik, hogy a kontinentális rendszerben éppen a vádlott személyéről alkotott kép az egyik fontos támpont, amelyhez a bíróság a különböző bizonyítási eszközök hiteltérdemlőségét mérheti.⁴¹ A bíróságnak természetesen egy sor más viszonyítási pont is rendelkezésre áll a bizonyító erő megítéléséhez, a közvetlen megismerés hiánya vagy korlátozottsága miatt azonban ezek nagy része a munkahelyi szocializáció során elsajátított vagy hétköznapi teóriákból merített sablon, sztereotípa (pl., hogy a szakértő ismerője a szakmájának és nem téved, a nyomozás során keletkezett jegyzőkönyvek a tényleges történetet hűen rögzítik, a hozzátartozó tanú a vádlott javára elfogult stb.) Félő ezért, hogy amennyiben a bíróságot elzárjuk a vádlott személyiségének a megismerésétől és nem gondoskodunk egy időben a bizonyító erő felmérésére alkalmas más módszerről, úgy a hiteltérdemlőség eldöntéséhez szükséges támpontok köre egy újabb sablonnal bővül.

Tovább is sorolhatnánk azokat az intézményeket és megoldásokat, mind a büntető eljáráson belül, mind pedig azon kívül, amelyeket a tárgyalás két részre bontása új megvilágításba helyezne. Így pl. minden bizonnyal kihatna a kettéosztás a büntetőeljárás és a társadalomtudományok kapcsolatára, a kriminológia, a szociológiai kutatások eredményeinek felhasználhatóságára a büntető-igazságszolgáltatásban. Feltételezhetjük, hogy a kettéosztás nem hagyná érintetlenül a jogászok és ezen belül a bírák képzésének kialakult rendjét sem. A részletesen elemzett példák azonban elegendőek annak bizonyítására, hogy a jogalkotó csak akkor dönthet nyugodt lelkiismerettel a kettéosztás mellett, ha számba veszi a reformjavaslat valamennyi, a büntetőeljárás egészét érintő közvetlen és áttételes hatását.

⁴¹ Az angolszász eljárási rendszerben, ahol az előzményi iratokat a bíróság nem ismeri és ahol a vádlottat nem hallgatják ki (legfeljebb úgy, hogy a védelem tanújaként fellép), a hiteltérdemlőség felmérésére más eszközök alakultak ki. Ezek közé sorolhatók egyrészt a formális bizonyítási rendszerből fennmaradt szabályok de főképpen a keresztkérdés. A kontinensen több ország eljárásjoga ismeri a keresztkérdést, a gyakorlatban az alkalmazására mégsem kerül sor. Feltételezhető, hogy ennek oka abban rejlik, hogy funkcióját a kontinentális tárgyalási rendszerben más intézmények látják el. Ld. ezzel kapcsolatban Mirjan *Damaska*: Presentation of Evidence and Factfinding Precision. University of Pennsylvania Law Review, 1975. 5. sz. 1083. old. és Thomas *Volkman-Schluck*: Der spanische Strafprozess zwischen Inquisitions- und Parteiverfahren. Nomos Verlagsgesellschaft. Baden-Baden, 1979. 81—86. old.

⁴⁰ E jogalkalmazási modellre ld. a magyar irodalomban *Hlavay Attila*: A jogalkalmazók szubjektivitásáról. Jogtudományi Közöny, 1976. 6. sz. 321—328. old.